

INGLIZ TILI DARSLARIDA TOVUSHLARNI TO‘G‘RI TALAFFUZ QILISHNI O‘RGATISH

Artikova Nargiz SHuxratovna

Boshlang‘ich ta‘lim nazariyasi kafedrasida o‘qituvchisi, nargizartikova1982@gmail.com

Ibragimova Sug‘diyona Muxiddinova

Chirchiq davlat pedagogika universiteti Maktabgacha va boshlang‘ich ta‘limda xorijiy til yo‘nalishi 3-bosqich talabasi, sugdiyonaibragimova8@gmail.com

ARTICLE INFO.

Kalit so‘zlar: tavsif, artikulyatsiya, taqlid, fonema, fonetik o‘yinlar, temp, til buramasi, signallar, antonimlar, izohlar, internet resurslari, elektron darslik, ma‘lumotlar, elektron daftarlar, onlayn ish.

Anotatsiya

Ushbu maqolada kichik sinflarda ingliz tili darslarida tovushlarni to‘g‘ri talaffuz qilishni shakillantirishni o‘rgatish ishlanmasi borasida ma‘lumotlar keltirib o‘tilgan.

<http://www.gospodarkainnowacje.pl/> © 2023 LWAB.

Kirish: Til muloqot vositasi sifatida, birinchi navbatda, tovushli til sifatida paydo bo‘lgan va mavjud bo‘lib, uning tovush tuzilishini egallash (talaffuz ko‘nikmalarining mavjudligi) uning har qanday ko‘rinishida muloqot qilishning zaruriy shartidir. Ingliz tili darslarida talaffuzni o‘rganishning dastlabki bosqichida talaffuzni o‘rgatish muammosi ingliz tilini o‘qitish metodikasining eng muhim muammolaridan biridir. Ingliz tilini to‘g‘ri talaffuz qilishni o‘rgatish juda qiyin. To‘g‘ri talaffuzsiz tilning kommunikativ funksiyasining namoyon bo‘lishi mumkin emas. Dastlabki bosqichda bolalarni ingliz tilida so‘zlashuvchilar kabi tovushlarni talaffuz qilishni o‘rgatish kerak. Agar so‘zlovchi tilning fonetik me‘yorlarini buzsa, nutq tinglovchi tomonidan qiyin, buzilgan yoki umuman tushunilmagan holda tushuniladi. Tinglovchi, agar uning o‘zi talaffuz qobiliyatiga ega bo‘lmasa, unga aytilgan nutqni tushunmaydi yoki qiyinchilik bilan tushunadi. Muloqotning eng muhim shartlaridan biri bu eshitish talaffuzi ko‘nikmalarini rivojlantirish, ya‘ni eshitiladigan tovushni tegishli qiymat bilan to‘g‘ri bog‘lash va ma‘lum qiymatlarga mos keladigan tovushlarni chiqarish qobiliyatidir. Ushbu ishning maqsadi boshlang‘ich bosqichda ingliz tilini talaffuz qilishni o‘rgatishning asosiy xususiyatlarini aniqlash edi. Maqolaning mavzusining dolzarbligi shundaki, talaffuzni o‘rgatish katta ahamiyatga ega. Uning samaradorligi asosan og‘zaki nutqni o‘zlashtirish muvaffaqiyatini belgilaydi. Ma‘lumki, talaffuz me‘yorlaridan katta og‘ishlar suhbatdosh nutqini noto‘g‘ri tushinishga olib keladi, natijada og‘zaki fikr almashish jarayonining buzilishiga sabab bo‘ladi.

Birinchi bosqichda talaffuzni o‘rgatish usullari: *Imitativ usul* - bunda asosiy e‘tibor artikulyatsiya xususiyatlarini ongli ravishda o‘zlashtirishga emas, balki nutqni eshitish va unga taqlid qilishga qaratilgan. Analitik - imitative yondashuv yangi ovozli tasvirlarni yaratishning turli usullarini birlashtiradi: tavsif va artikulyatsiya va taqlid. O‘qituvchi tomonidan berilgan qoida - ko‘rsatmalarni bajarish jarayonida o‘quvchilar alveolalar, tishlararo tovush, intilish tushunchalarini o‘zlashtiradilar.

Aksariyat ta'lim muassasalarida qabul qilingan zamonaviy yondashuv bilan tushuntirish va o'qitish uchun analitik – imitative usul qo'llaniladi. Treningning dastlabki bosqichida eshitish-talaffuz ko'nikmalarini shakllantirishga qaratilgan mashqlar qo'llaniladi.

Ular ikki xil:

1. Fonetik eshitishni rivojlantirish hamda o'rganilayotgan fonema va intontonlarning differensial xususiyatlarini o'rnatishga qaratilgan tovush va intontonlarni faol tinglash va tanib olish mashqlari. Bu mashqlarni quloq orqali va grafik yordam yordamida, o'qituvchining ovozi yoki magnitafon yordamida bajarish mumkin. Masalan:
 - bir qator tovushlar/so'zlarni tinglang, qo'lingizni/signal kartangizni ko'taring yoki tovushni eshitganingizda qo'llaringizni qarsak chaling;
 - gaplarni tinglang, so'roq (e'lon) gapni eshitganingizda qo'lingizni ko'taring;
 - gapni tinglang va urg'u berilgan so'zlarga e'tibor bering / sintagmalar soni va hokazo.
2. Namuna - o'qituvchi yoki diktordan keyingi tovushlar, bo'g'inlar, iboralar, gaplarni xorda va yakka tartibda faol talaffuz qilishga (taqlid qilishga) qaratilgan takrorlash mashqlari. Mashqlar o'yinli bo'lishi mumkin.

O'quvchilarni yangi fonetik material bilan tanishtirish:

Ona tilining talaffuzga ta'sirini hisobga olgan holda, chet tilidagi tovushlar shartli ravishda uch guruhga bo'linadi:

1. Artikulyatsiya va akustik xossalari jihatidan ona tili fonemalariga yaqin fonemalar. Masalan, ingliz tili [p], [b], [g], [s], [z], [m] va boshqalar. Qabul qilingan taxminlarga ko'ra, rus tilining artikulyatsiya bazasi ushbu tovushlarni talaffuz qilish uchun etarli deb hisoblanadi va ularning tovushi (bir qator undoshlarning portlashi, ularning ba'zilarining yuqori intensivligi va boshqalar) o'qituvchiga taqlid qilish orqali tuzatiladi. Kim bu tovushlarning o'ziga xos xususiyatlariga o'quvchilar e'tiborini jalb qila oladi, lekin o'zlashtirish ular uchun majburiy emas. Boshqacha aytganda, ko'rsatilgan tovushlarni o'zlashtirishda ona tilidan o'tish amalga oshiriladi va ular bilan maxsus ish ko'rsatilmaydi.
2. Umumiy xossalari mavjudligiga ko'ra ona tili fonemalari bilan bir xil bo'lib ko'rinadigan, lekin muhim belgilari bilan ulardan farq qiladigan fonemalar: inglizcha [e], [g], [i], [i:], [h:], [I], [t], [d] va boshqalar. Bu tovushlarni idrok etishda ham, talaffuz qilishda ham interferensiya ayniqsa kuchli bo'lib, o'quvchilar ularni rus tilining odatiy tovushlariga o'xshatadilar. Ular bilan tanishishda barcha usullar qo'llaniladi - artikulyatsiyani tavsiflash, xorijiy va ona tillarining boshqa tovushlari bilan taqqoslash, rus fonemasini akustik xususiyatlariga ko'ra tovushga eng yaqin bo'lgan boshlang'ich pozitsiyali variant sifatida ko'rsatish, taqlid qilish, jalb qilish tushuntirilmoqda. Chet tili va ona tillarining o'xshash tovushlarini eshitish orqali farqlash mashqlari alohida o'rin tutadi, chunki o'quvchilar ular orasidagi farqni eshitmaguncha, ular o'rganilayotgan tovushni to'g'ri talaffuz qila olmaydilar. O'z ona tilida artikulyatsion yoki akustik analogiga ega bo'lmagan fonemalar: Ingliz tili [p], [u], [ʔ], [r], [h], [w] va hokazo. Bu tovushlar bilan ishlashda guruh, siz o'quvchilarga ona tilida mavjud bo'lmagan yangi artikulyar bazani yaratishingiz kerak. Ular, shuningdek, qiyinchilikda heterojen bo'lib, oson bo'lganlarga artikulyatsiyasini ko'rsatish oson bo'lganlar kiradi ([p], [va]), buni amalga oshirish deyarli mumkin bo'lmaganlar qiyinroq ([h], [ʔ], [r]). Ushbu tovushlar uchun quloq bilan farqlash mashqlari ham zarur, chunki fonemik (xorijiy til) eshitish rivojlanmaganligi sababli, talabalar ko'pincha ularni ona yoki o'rganilayotgan tilning juda uzoq tovushlari bilan noto'g'ri bog'laydilar (masalan, ingliz [r] - bilan. Rus [z] yoki [dz] yoki ingliz [v] bilan bu tovushlarni takrorlash mashqlari ayniqsa muhimdir, chunki talabalar nutq organlarining g'ayrioddiy usulini o'zlashtirishlari va yangi vosita mahoratiga ega bo'lishlari kerak.

Keling, to'g'ri talaffuzni o'rgatishda qo'llanilishi mumkin bo'lgan ba'zi usullarni nomlaylik.

- J.B. Vereninova ruscha so'zlarni, so'zlarni, she'rlarni inglizcha talaffuz qilish usulini taklif qiladi.
- Fonetik jihatdan murakkab leksik birliklarni oxirgi so'zdan boshlab bo'g'inlar bo'yicha talaffuz qilish juda samarali. So'z yoki iborani oxiridan boshigacha talaffuz qilishda to'g'ri intonatsiya qolipi saqlanadi.
- Shuningdek, kuchli talaffuz ko'nikmalarini shakllantirish uchun turli intonatsiya soyalaridan foydalangan holda she'rlarni o'qishdan foydalanish foydalidir.
- Talaffuzni o'rganishning dastlabki bosqichida o'yindan foydalanish ayniqsa samaralidir.

O'yinlarning ta'lim imkoniyatlari uzoq vaqtdan beri ma'lum. Chet tilini o'rgatishda o'yin turlaridan biri nutq ko'nikmalarini shakllantirishga yordam beradigan fonetik o'yinlardir. Fonetik o'yinlar ikki xil bo'ladi: xatolarning oldini olishga (oldini olish) va xatolarni tuzatishga (tuzatishga) qaratilgan o'yinlar.

O'yin mazmunida tovush birikmalarini ko'rsatgandan so'ng, ular kuchli assotsiatsiyaga aylangan deb taxmin qilinadi, o'qituvchi tovush birikmalarini takrorlashni so'raydi, so'ngra juftlarni farqlash uchun topshiriqlar beradi: hozir ovoz bilan nima sodir bo'layotganini taxmin qiling va hokazo. Shundan so'ng, bolalarning o'zlari vaziyatga qarab tovush birikmalarini talaffuz qilishlari mumkin.

- Fonetik materialni o'zlashtirishning samarali vositasi til burmalarini, qofiyalarni, dialoglarni, nashrdan parchalarni yodlashdir.

Yangi boshlanuvchilar uchun ingliz tili qiyin, chunki siz eslab qolishingiz kerak bo'lgan talaffuz qoidalarining ko'pligi. Ushbu qiyin ishda birinchi yordamchi transkripsiya bo'ladi. Bu so'zning yozuvda qanday ko'rinishi va qanday talaffuz qilinishi o'rtasidagi jiddiy tafovutlar tufayli kerak. Ingliz tili o'qilmaydigan harflar va ko'plab istisnolar mavjudligi bilan ajralib turadi. Nutq aniq, tushunarli va tushunarli bo'lishi uchun tilni burish bilan ishlash bebaho bo'lishi mumkin. Ular har qanday tempda nutq ravshanligiga erishishning eng yaxshi vositasidir, chunki tilni burishdan tezroq temp bo'lishi mumkin emas. Talaffuzni yaxshilash yoki to'g'rilash uchun biz til burmalari bilan ishlashning quyidagi bosqichlarini taklif qilamiz.

Birinchi bosqich - bu tilni burishning namoyishi yoki taqdimoti. Dastlab, tilni burish tez sur'atda ovoz berishi kerak, ya'ni qanday talaffuz qilinishi kerak. Va shundan keyingina sekin, bo'g'in ko'chiriladi.

Ikkinchi bosqich - til buramasining mazmuni ustida ishlash. Tilning burishini mexanik ravishda talaffuz qilish emas, balki mazmunli talaffuz qilish juda muhimdir. Talabalar nima deyayotganlarini bilishlari kerak. Ba'zi so'zlarning ma'nosini signallar, antonimlar, izohlar yordamida ochish mumkin. Siz illyustratsiyalardan foydalanishingiz yoki til twisterlarini tarjima qilish uchun bir nechta variantni taklif qilishingiz mumkin.

Uchinchi bosqich - talaffuz ustida ishlash. Har bir tovushni alohida – alohida ishlab chiqish kerak, keyin ushbu tovushni o'z ichiga olgan so'z, iboralar va nihoyat, butun tilni burish kerak. Birinchidan, tilni burish o'ziga diqqat bilan o'qiladi, so'ngra u bir necha marta ta'kidlangan aniq artikulyatsiya bilan jimgina talaffuz qilinadi, so'ngra sekin pichirlab, jimgina, balandroq. Keyin tilni burish ovoz chiqarib, birgalikda, lekin baribir juda sekin va nihoyat, baland ovozda va tez talaffuz qilinadi.

Hozirgi vaqtda juda ko'p interaktiv texnologiyalar, jumladan, quyidagilar: - juftlik yoki uchlik bilan ishlash texnologiyasi, "Akvarium" texnologiyasi; texnologiya, "Braun harakati"; "Qaror daraxti" texnologiyasi, "Karusel" texnologiyasi, "Aqliy hujum" texnologiyasi va boshqalar.

Keling, ushbu texnologiyalarning har birini batafsil ko'rib chiqaylik. **Akvarium texnologiyasi** tomoshabinlar kuzatuvchi, ekspert, tanqidchi va tahlilchi rolini bajaradigan spektaklga o'xshash narsadir. Bir nechta o'quvchilar vaziyatni doira ichida ko'rsatadilar, qolganlari esa kuzatadilar va tahlil qiladilar. Muloqot matni har qanday narsa bo'lishi mumkin, masalan: qabulxonadagi suhbat

mehmonxonada. Aktyorlarning vazifasi - tegishli kayfiyatni, hissiyotni, Xarakterning o'ziga xos xususiyati va tinglovchilarning vazifasi ularning xulosalarini payqash, tushuntirish, ular nimaga asoslanganligini, ularni hidoyat qilganini ayting. Hissiy rollarni o'qituvchining o'zi taklif qiladi, tabiiyki, tomoshabinlardan yashirincha, masalan: "siz optimist, siz hamma narsaga tabassum bilan munosabatda bo'lasiz" yoki "siz juda gapiradigan odamsiz, tanishlikka moyil."

Braun harakat texnologiyasidan foydalanish harakatni o'z ichiga oladi. Talabalar taklif qilingan mavzu bo'yicha ma'lumot to'plash uchun sinf bo'ylab, siz mavzulardan foydalanishingiz mumkin: "Xobbi", "Oila", "Kiyim", "Uy", bir vaqtning o'zida barcha turdagi grammatik konstruktsiyalarni mashq qilish. Har bir ishtirokchi savol va topshiriqlar ro'yxati bilan varaq oladi: "Biling Sizning sinfingizda qancha odam yalpizli muzqaymoqni yaxshi ko'radi!" yoki "Bugun kim pushti futboldami?", "Kimning uyda deraza yonida stoli bor?" O'qituvchi savol va javoblarni shakllantirishga yordam beradi, bunga ishonch hosil qiladi o'zaro muloqot ingliz tilida olib borildi.

Karusel texnologiyasi, ko'plab interaktiv texnologiyalar kabi, psixologik treningdan olingan. Bolalar uchun bunday ish odatda juda yoqadi. Ikki halqa hosil bo'ladi: ichki va tashqi. Ichki halqa - o'quvchilar harakatsiz o'tirgan, yuzma-yuz tashqi doira, tashqi esa aylana bo'ylab harakatlanuvchi o'quvchilardir har 30 soniyada. Shunday qilib, ular bir nechta gapirishga muvaffaq bo'lishadi daqiqa bir necha mavzular va uning aybsizligi suhbatdoshini ishontirishga harakat qiling. Etik xarakterdagi dialoglar, mavzular mukammal ishlab chiqilgan "tanish", "millatlar", "jamoat joyida suhbat" va boshqalar.

Bu texnologiyalarning barchasi nafaqat uzatishga qaratilgan ma'lum miqdordagi bilim, balki tashkil etishga hissa qo'shadi bolalar o'rtasidagi hissiy aloqalar, muloqot qobiliyatlari; bolalarni zarur ma'lumotlar bilan ta'minlash, ularsiz birgalikdagi faoliyatni amalga oshirish mumkin emas; jamoada ishlashni o'rganing, boshqa odamlarning fikrlarini tinglang. Interfaol texnologiyalar axborot texnologiyalari, masofaviy ta'lim, Internet resurslaridan foydalanish, shuningdek, elektron darslik va ma'lumotnomalar, elektron daftarlar, onlayn ish va boshqalar bilan chambarchas bog'liq.

FOYDALINILGAN ADABIYOTLAR:

1. Vereninova J.B. O'rganilayotgan va ona tillarining fonetik asoslarining o'ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqqan holda ingliz tilini talaffuz qilishni o'rgatish / J.B. Vereninova // Maktabda chet tillari. - 1994 yil - 5-son
2. Жуманова, Ф. У. Артикова, Н. Ш. (2022). PISA va TIMSS қиёсий халқаро тадқиқотлар. Yangi o'zbekistonda pedagogik ta'lim innovatsion klasterini rivojlantirish istiqbollari, 1(1), 452-454.
3. Usmanova, K. A., Artikova, N. S., Xasanov, R. N., & Qarshiboeva, O. (2022). Oziq-ovqat sanoatida anjirni o'rni. *Science and Education*, 3(5), 188-190.
4. Artikova, N. Sh., Jumanova, F. U. (2021). Boshlang'ich sinf o'quvchilarida o'quvchilarida o'qish savodxonligini rivojlantirish (PIRLS) misolida. *Образование и наука XXI веке*, 1(19), 455-460.
5. Jumanova, F. U., Artikova, N. Sh. (2021). Boshlang'ich sinf o'quvchilarida o'quvchilarida o'qish savodxonligini rivojlantirish (PIRLS) misolida. *Ўзбекистон олимлари ва ёшларининг инновацион илмий амалий тадқиқотлари*, 10(29), 106-109.
6. Артикова, Н. Ш. (2021). Ўқувчиларда ўқиш ва матни тушуниш саводхонлигини ривожлантириш. *Актуальные вызовы Современной науки*, 1(55), 63-67.
7. Jumanova, F. U., Artikova, N. Sh. (2021). Boshlang'ich sinf o'quvchilarida o'qish savodxonligini rivojlantirishning ilmiy asoslari. *Образование и наука в XXI веке*, 3(20), 389-396.
8. Jumanova, F. U., & Artikova, N. S. (2021). PIRLS tadqiqotlariga tayyorlashda "organayzer" metodidan foydalanish imkoniyatlari. *Academic research in educational sciences*, 2(CSPI conference 1), 1471-1475.

9. Jumanova, F. U., & Artikova, N. S. (2021). Shaxs kamoloti va faoliyat (muloqot), ularni boshqarish ma'rifiy pedagogic muammo sifatida. *Academic research in educational sciences*, 2(4), 81-88.
10. Артикова, Н. Ш. Болтаева, Т. Р. (2020). Бошланғич ва юқори синфлар адабий таълими узвийлиги билан боғлиқ муаммолар ҳамда уларнинг ечими. *Malaka oshirish tizimida integratsiya va innovatsion tafakkur*. *Malaka oshirish tizimida integratsiya va innovatsion tafakkur*, 1(1), 368-370.
11. Артикова, Н. Ш. (2019). Бошланғич синф ўқувчиларини халқаро тадқиқотларда ўқиш саводхонлигини баҳолаш бўйча PIRLS дастурига. Таълимдаги инновациялар ва ислохотлар контекстида замонавий кластер тизими, 2(1), 53-55.